

Gidófalvi Csulak János

E jeles ifju ember előtt csak egy pillanatra lebbent fel a függöny, megmutatván neki azt az utat, amelyen haladva, nemcsak egyháza, de egyuttal nemzete érdekében is maradandót alkothatott volna, csakhamar azonban elzárattott előle minden lehetőség s ő ismét elmerült az ismeretlenségbe, ahonnan annak idejében valóban nagy ügyszeretettel igyekezett kibontakozni.

Gidófalvi János személyét eleddig alig ismertük, sőt neve sem árulná el még eredetét sem, hacsak egyik diáktársát üdvözlő versét 1640-ben Franekerában mint Gidófalvi Cs. János nem írta volna alá.¹⁾ Ezt tudva, most már visszatérhetünk a háromszéki Gidófalvára. Ha az I. Rákóczi György fejedelem rendeletére 1635 október 25-én tartott lustra könyvét vesszük vizsgálat alá, abban Cs. hanggal kezdődőleg a Csulak családnevet találjuk. Ennél azután az összeírást végző kancelláriai íródeákok a régi lófők (primipili veteres) között sorolják fel: "Csulak János ob(iit.) Fiai: János Fejérvári Colleg(iumban) lakik, László m(eg)h(alt). az ki él János, az birja örökségét Lászlónak."²⁾ Már e néhány szóban is határozottan reá találunk Gidófalvi János személyazonosságára. Látjuk, hogy mind apja, mind pedig fiutestvére meghalt, ő azonban - bár reá szállott az örökség - mégsem jött haza, hogy átvegye a gazdaság vezetését, hanem ott maradt a fehérvári academicum collegiumban, ahol már ekkor a deáki sorban a felső évfolyamokon tanult. Hihetőleg igyekvő, jótanuló volt, akit az idegenből jött tudós professzorok is buzdíthattak a továbbtanulásra, sőt tanácsával az a gidófalvi Csulak Gáspár Pap is támogathatta, aki szülőfalujától távol lelkipásztoroskodott.³⁾

1) RMK. III. 1556.

2) Háromszék lustrakönyve az 1635. évből. 62/a.lev. (A SzNM. levéltárában használtam.)

3) I.h. 65/a.lev.

Gidófalvi Csulak János eredetének megállapítása után továbbhaladva, születési idejét a leydai akadémia anyakönyvének adatai alapján találjuk meg; itt ugyanis 1641 március 22-én 26, 1642 október 6-án pedig 27 évesnek jegyeztetett fel,⁴⁾ tehát az 1615. esztendőben kellett születnie.

Öt évig tartott külső országokbeli tanulására az 1639. esztendőben bujdosott ki a fehérvári kollégiumból s már szeptember 12-én a hollandiai Franekera akadémijára, mint "Johannes Gidófalvi Ungarus Theol(ogiae) Stud(iosus)" iratkozott be.⁵⁾ Itteni jóigyekezetének bizonyosságául Vedelius Miklós teológiai professzorelnöksége alatt 1640-ben nyomtatásban is megjelent vitatkozást tartott. Ugyancsak itteni tartózkodása idejében Almási P. András nevű diáktársának 1640 májusában előadott disputációját Mogyorósi Elek nevű földijével együtt ő is verssel üdvözölte.⁶⁾

Franekerából ezután még ugyanebben az évben Groningába bujdosott s a teológiai előadásokat az ottani akadémián hallgatta tovább. Itt most már Alting Henrik professzor irányítása mellett. 1641 február 24-én "De Antichristo" tárgykörből tartott vitatkozást, amelynek folytatása a Mogyorósi Elek nevű földije és tanultársának disputációja vala. E dolgozatát ezután Rákóczi fejedelem kedves emberének, kolozsvári polgár Kassai István titkos tanácsosnak ajánlotta.⁷⁾ Nem egészen egy hónappal ezután Groningát is elhagyta s március 22-én "Joannes Gidofalvi Transsylvanus (Annorum) 26, T(heologiae studiosus)" bejegyzés került a leydai egyetem anyakönyvébe.⁸⁾

Gidófalvi későbbi élettörténetéből ismerve szabadabb szellemű egyházigazgatási felfogását, bizonyosnak tarthatjuk, hogy ezt a presbiteriánizmus hazája: Anglia alakította ki benne, hiszen őt is, mint az akkori felvilágosultabb elveket valló ifjak mindenkét ellenállhatatlanul vonzotta mindennek közvetlen forrását is megismernie! Tekintettel tehát arra a közülményre, hogy a leydai egyetem anyakönyvébe neve 1642 október 6-án újra bevezettetett,⁹⁾

4) Archiv N. F. XVI. 210.

5) TT. 1886: 605.

6) RMK. III. 1556, 1557.

7) I.h. III. 1569.

8) Archiv N. F. XVI. 210.

9) I.h.

bizonyítja, hogy első beiratkozása utáni időközben innen el kellett távoznia. Hihető, hogy akár egész évig is tartott távolléte idejét Angliában, mégpedig talán Cantabrigiában (Cambridge-ben) töltötte. Ide hihetőleg Medgyesi Pál, Rákóczi fejedelem egyik udvari prédikátora irányította, mint akit magát is megfogott az egyházi kizárólágos papuralomtól felszabadult szellem.

Leydába való visszatérése után Gidófalvi még egy esztendeig maradt Hollandiában, erről az időről azonban már semmi emléke sem ismeretes.

Kolozsvár városának 1643. évi sáfárpolgára számadáskönyvében azt jegyezte fel, hogy "die 21 Decembris, erkezek onnet feljúlly ki v(runk) 8 Nagysága Alumnusa, Gidofaljuy Janos Neü,kj Innet fejeruara megyen fejedelem Vruinlkhoz 8 Nagysagához.K(egyelmes)V(runk) Ö Nagysaga S(alus) C(onductus) L(evele) leven nala B(iro) V(ram) H(agyásából) vitetem louas posta zekeret alajatt 5 louaualj seke-reuelj Zilagy istuant, fizetem eniedigh 5 louastúlly Zilagy Istuan-nak fl 3 die 12 1/2."¹⁰⁾ Megérkezve Fehérvárra, a fejedelemnél való jelentkezés után Seleji Katona István püspöktől megkapta legelső beosztását, amely rendszeren valamelyik kollégiumnál, vagy partikulánál eltöltendő három esztendei iskolamesterség vala. Ezt a hivatali tisztségét Medgyesi Pál fejedelmi udvari paphoz Kolozsvárról 1649 június 1-én intézett levelében maga adja tudtunkra, elmondván, hogy itt "azzal is vádoltak Váradí s Szegedi uramék, hogy az mig én itt prédikáltam, az husvétot nem tudták, mikor esik, se pünkösödöt, se karácson, hanem csak az énekből, mert azokra illendő alkalmas matériákat nem vöttem fel; magam én husvétban soha nem is prédikáltam itt, hanem edszer lector koromban, sőt Tsaholczi uram exprobálta is nekik, hogy Fejérvárott 8 kegyelmével együtt prédikáltam akkor."¹¹⁾ E vád ellen védekezve, annak valótlanúságára igyekezett reá mutatni. Bizonyos, hogy jóakarója: az amugyis presbiteriánus nézetet valló Medgyesi előtt nem is lehetett szüksége semmit sem eltitkolnia. Sorai egyuttal valamelyes tájékoztatást nyujtanak kolozsvári papságának idejére vonatkozólag. Ugyanis arra a körülményre való tekintettel, hogy Csaholczi külső országokbeli bujdosásából 1646 február 28-án érkezett

10) Sáfár. 1643: 467.

11) EPrK. 1874: 173.

haza,¹²⁾ ezért tehát ugyanennek az évnék tavaszán kellett Gidófalvival együtt prédikálnia a fehérvári templomban, minthogy Csa-holczinak ugyane tájban történt iskolaigazgatóságra való kirende-lése is. Gidófalvi tehát hazaérkezése idejétől számíthatólag ren-deltetett ki Bisterfeld professzor mellé az academicum collegiumi lektorságra, hihetõleg a filozófia tanítására. E tisztséget, amely magasabb fokozatu volt az iskolamesterségnél, vagy rektorságnál, 1646 tavaszúig, vagyis Csa-holczival egyidõben tartott husvéti pré-dikációja tájáig töltötte be, mert hiszen május végén már a feje-delemségnek Várad után következõ legnagyobb református gyülekeze-tében: Kolozsvárt találjuk. Nagyon valószínűnek tartom, hogy Fe-hérvárott - mint a felsõbb tudományok tanításával megbízott lek-tor - a Forcsalmi keze alól Kolozsvárról visszakerült Apáczáinak is tanúra lévén, aligha mulasztotta el értelmes, szorgalmas tanít-ványára buzdítólag hatni. Így tehát az elsõk egyike lehetett, aki Apáczáit a presbiteriánizmus lényegével megismertette.

A kolozsvári sáfárpolgár 1646 május 31-én azt jegyezte fel a számadáskönyvbe, hogy "Gidofalui Ura[m] Elõl megien az GiÜlesb[en] Eniedre, B(iró) V(ram) P(arancsára) Adtam az kucsi eleib[en] 5 lo-uat"; másnap azután ugyancsak "B(iró) V(ram) P(arancsára) Attam Je-nei Istua[n] (kolozs-kalotai esperes, kolozsvári elsõ-)papVra[m]-nak az eõ kgle kocia elejben negi louat eniedigh."¹³⁾ Ugyanis a presbiteriumi egyházigazgatásról való határozat ügyében június 10-re Szatmárra összehívott általános zsinat (generalis synodus) előzetes tanácskozását június 3-án Enyeden tartották meg, ahol egyöntetlén a presbiteri képviseleti rendszer elfogadása mellett döntöttek. Ugy látszott, hogy ezzel nagy elégtétele készül Med-gyesi Pálnak, az udvari papnak, valamint pártfogoltjának: Gi-dófalvi Jánosnak, a hihetõleg ugyanekkor felszentelt kolozsvári lelkipásztornak. A szatmári zsinat azonban egészen másképpen vé-lekedett: a gyülekezet tagjainak az egyházigazgatásban való rész-vételét még idõszerûtlennek tartva, mélyebben nem merültek belé az erdélyiek megállapodásának megtárgyalásába. De Gidófalvi e gyű-lés megtartása ellenére sem szünt meg hirdetni egyházszervezeti eszméit; ezt abból a körülményből lehet következtetni, hogy kolozs-

12) Sáfár. 1646. 415.

13) I. h. 202, 499.

vári szolgálata mindössze nagyon rövid időre szabatott, Minthogy Medgyesihez intézett leveléből tudjuk, hogy Kolozsvárt husvétkor soha nem prédikált, pünkösdkor, valamint karácsonykor is csupán csak egyetlenegyszer, bizonyítja, hogy itt legfennebb csak egyetlen esztendeig, tehát 1647 tavaszáig lehetett szolgálatban. Ennek pedig nemcsak közbejött betegségének, hanem egyéb okának is kellett lennie.

Kétségtelen helyzet, hogy az a haladó szellem, amelyet az angliai egyetemeken járt teológus ifjak magukkal haza hoztak, az öreg fejedelem előtt nem vala kedves. Geleji Katona István püspökkel és Csulai György udvari főprédikátorral együttesen attól a veszedelemtől tartott, hogy az egyházi ügyekben való mindennemű újítás egységbontással jár s a polgári elemeknek az egyházigazgatásba választás útján történő bejutása tulságos szabadosságot von maga után, pedig a török és a német közé ékelt Erdélyben amugyis sok ellentétre hajló lehetőség szunnyadt. Mégis I. Rákóczi György szeretett feleségére való tekintettel, mint aki az ország népének a lelki életben való joghoz juttatását őszinte szívvvel munkálta, nem küzdött ellene. Medgyesi Pál fennmaradt levelezéséből ismerjük meg valamennyire azokat a körülményeket, amelyek az öregbik fejedelem halála és feleségének, meg kisebbik fiának Fehérvárról való eltávozása után, vagyis az erdélyi ügyekre való befolyásuk megszűnésével, az egyházi életben bekövetkeztek.

Az ifju fejedelmet az erős akaratu püspök is befolyásolta s ha anyja, vagy öccse kedvéért olykor enyhített is az intézkedések szigorúságán, végezetül mégis csak a közvetlen hatás érvényesült. Különösen Kolozsvárt vert nagy hullámot az elnyomás, mert a püspök itt talán nálánál is erőszakosabb eszközökre talált az egyházközség főpatronusában. Itt tehát az volt a helyzet, hogy a püspök az öreg fejedelemmel egyetértve, Jenei István első pap mellé két derék, tudományosan képzett ifju prédikátort állított. Sorsuk megindulása egyelőre még homályban van, hiszen erről az időről hiányzik Medgyesi levelezése, annyi azonban mégis csak bizonyos, hogy az egész gyülekezettől szeretett Gidófalvit rövid időre terjedt szolgálata után eltávolították állásából, ő azután betegségtől is gyötörve ment el a városból. Valószínű azonban, hogy az ifju fejedelemnél már kevesebb befolyással bíró Medgyesi, továbbá Bisterfeld professzor közbenjárása, meg az öreg fejedelemasszony sür-

getése következtében II. Rákóczi György mégis csak felülvizsgálat alá vette Gidófalvi ügyét. Ennek következtében 1649 június 1-én már ismét Kolozsvárt van, innen intézi levelét Medgyesi Pálhoz, jelentvén:..."Én uram, már hála istennek, eljöttem Kolozsvárra, de itt méltó dolgokat találtam. ...Váradí és (Szögedy) Gergely deák uramék igen erősen opponáltak magokat és meg is intettek már némelyeket, hogy velem ne konversálkodjanak, még az szállás adásban is látom, hogy nagyon némelyekben scrupulus, noha én arra nem szorultam, mert Tsaholci urammal jó szálláson vagyok, az mi nagyobb, püspök uram megizente Tsaholci uramnak, hogy az cathedraban ne bocsásson, hanem attul eltiltsa, sőt Váradí uram azt mondotta Tsaholci uramnak, hogy ha ő ellenem nem áll, tehát maga az cathedra grádicsára ül és ha akarok menni is, fel nem bocsát, sőt emberséges ember is mondotta, hogy az szakálonnál fogva von le a cathedrától. ...Innen is ítélni lehet kegyelmed az én ellenkezésemről, hogy azt dictálják, hogy az község botrányozott meg és ezért nem engedik itt lakásomat, az község pedig nem hogy megbotrányozott volna, hanem inkább urgeálja maradásomat."¹⁴⁾

Miként már az előbb is láttuk: Gidófalvi ellen az volt a leg súlyosabb vád, hogy sátoros ünnepek alkalmával nem mondott ahhoz illő beszédet s csak egyedül a gyülekezeti énekből lehetett megállapítani az alkalmosságát. E vád azért volt biztos fegyver, Váradíék kezében, mivel a skót puritánizmus 1581. évi vallástétele azt hirdeti, hogy "a szentírás egy napnak megszentelését sem parancsolja az ur napján kívül, mely a keresztyén szombat. Az úgy nevezett ünnepek mellett semmi bizonyíték nincs a szentírásban, ugyanazért egészen eltörölendők." Ezért vádolták Tolnai Dali Jánost és a magyar puritánusokat, hogy sem husvétot, sem pünkösdöt, sem karácsonyt nem ünneplik meg.¹⁵⁾ Ezért azután, hogy a puritánusok ellen kellő törvényszerűséggel léphessenek fel, az 1646 június 10-én Szatmárnémetiben tartott nemzeti zsinat a többiek között kimondotta, hogy "ki a sátoros ünnepek eltörlése mellett küzd, hivatalától fel fog függesztetni. Hogy pedig a nép büszköbben megülje azon ünnepeket, a lekipásztorok beszédjeiket azon napok jelentőségéhez alkalmaztassák. ...Az énekvezérek is azon ünnepekhez

14) EPrK. 1874: 172-73.

15) Révész Imre: Adalék a magyar puritánok történetéhez. Spfűz. 1859: 717-24.

alkalmaztassák énekeiket. ...Némely ifju pap közelebbi időkben Tiszán tul ujitásokat akarván behozni az egyházba, ..addig kimozdítva lesznek, mig az egyház kegyességét ujólag ki nem érdemlik."¹⁶⁾ Ezek a pontok adtak Váradieknak is erősséget, hogy Gidófalvi ellen minél erélyesebben felléphessenek.

Ettől kezdve azután még mintegy félesztendeig huzódott Gidófalvi és paptársai ellen a sok herce-hurca.

Medgyesi Pál Fehérvárott keltezve, augusztus 23-án azt írja Rákóczi Zsigmond hercegnek, hogy "Urunk megparancsolta a Kolozsváriaknak, hogy Gidófalvit visszavegyék oly conditióval, ha bizhatik egészségéhez, mely püspök uramék toldalékja s annyit teszen, mintha nem is igyekeznének benne, ...holott már annyira épült, ... hogy fungálhat."¹⁷⁾ De Várad nem is akarta, hogy Gidófalvi itt maradjon. Bisterfeld professzor október 1-én ismét arról számol be Zsigmond hercegnek, hogy "D. Guidofalvi male habet, vix poterit ecclesiae Claudiopolitanae sufficere."¹⁸⁾ Ugy látszik, hogy Medgyesi és Bisterfeld levelére a herceg nem restelte volt a fáradságot s Patakról lejőve, felkereste bátyját. Ezt következtetjük ugyancsak Medgyesinek október 22-én Fehérvárról írott leveléből: "Valóban Isten nevében esnék, ha Nagyságod (fejedelem) urunkkal gyakrabban lehetne együtt; használt igen csak az minapi szemben léte is Nagyságodnak, az igaz Ugynek elmozdítására. Árkosi (fehérvári) rektor uram mür ben vagyon a Scholában... Gidófalvi uram felől mind addig tanácslottak ő Nagyságának annák az jámbor tudós embernek Kolozsvárra való visszahívásában, hogy a szerint ugyan csak az püspök uram és a más politikus püspök Várad Miklós akaratjok megyen végben. Tsaholczi uram sem maradhat ott, mert Várad Miklós őtet sem akarja. Valóban csak nagy oligarchia alatt nyög az m(agyarak) Ecclesiája."¹⁹⁾

Nem sokkal ezután, vagyis november 27-én II. Rákóczi György fejedelem Gyaluban tartózkodván, "Várad Miklós Vramat es Benedegh Deak Vramat Vrunk hiuatuan Gialuban",²⁰⁾ meghallgatásuk után a ma-

16) Maklári Pap Lajos: Egyházi régiségek. Szathmárnémeti zsinat végzései. SpFüz. 1865: 672.

17) EPrK. 1876: 309.

18) TT. 1887: 672.

19) EPrK. 1876: 320.

20) Sáfár. 1649. 468.

ga részéről már dönthetett is. A püspöktől megindított eljárás egyes fokozatait nem ismerjük, csupán annyi bizonyos, hogy a kolozsvári papok között nagy takarítás ment végbe.

Medgyesi 1649 december 9-én Ecsedből írott levelében arról tudósítja Rákóczi Zsigmondot, hogy "rettenetes dolog, mint megzavarták püspök és Csulai uramék Váradi Miklós által (kinél perditissimum persecutorem a mi időnk nem látott a Magyar Nemzetben) az kolosvári szép Ecclesiát; Bisterfeld uramtul fogja Nagyságod legigazabban megérteni. Az szegény Tsaholczi uramot is (noha subscribált az veszett Canonoknak), de ugyan kitudták Kolozsvárrul, s ama botránkoztató Apostatát, Bathai Györgyöt akarták polczra ültetni." 21)

Ilyeténképpen csak a mérsékelt gondolkozásu, mindenkitől egyaránt tisztelt Jenei G. István, valamint a református szászok papja: a nagytekintélyű Graffius Gáspár maradt a helyén, ellenben december elsejére se Gidófalvi János, se Csaholczi János, se Tótfalusi István fiatalabb rendű lelkipásztorokat már nem találjuk itt. Igaz, hogy Vizkeleti P. Dániel akadémiai hallgató 1650-ben Franekerában megjelent vitatkozását a többek között Gidófalvi, Mogyorósi és Csaholczi papoknak is ajánlotta, 22) állomáshelyüket azonban nem nevezi meg, sőt vitatkozása megtartásának idejét sem adja tudunkra, ezért ezt az adatot bizonyítékul nem használhatjuk fel, minthogy munkácskájának keltezési ideje akár egy esztendővel korábbi kelatű is lehet.

E század derekára Erdélybe is behatolt szabadabb szellem az egyházigazgatásban a néppel együttesen való részvétel jogát tűzte ki céljául. Elképzelésük legfőbb támogatói maga az öreg fejedelemszony, a megértő jóságú Lorántffi Zsuzsánna és hozzá méltó kisebbik fia: Zsigmond herceg volt. Erejük azonban a kemény kezű püspökkel és az angliai vérengzéstől megrettent s ezért az ujitásban országos veszedelmet sejtő ifju fejedelemmel szemben gyönges és ők csak azt tehették, hogy eszméik hirdetői közül a kiváltképpen megbélyegzetteket maguk köré igyekeztek gyűjteni, saját birtokaikon, vagy a kevésbé kockázatos Pártiumban helyezvén el. Így került

21) Elrk. 1876: 321.

22) RMK. III. 1750.

ujra Sárospatakra a kemény harcos Tolnai János, majd az öreg fejedelem udvari papja Medgyesi Pál is. Váradon Nagyari Benedeket és Kovásznai Pétert, Belényesen pedig Kolozsvári Igaz Kálmánt látjuk viszont s így a többiek is rendre helyet találtak, ellenben a meggyőződését még alig is kifejtethett, fiatal Gidófalvi János, ez a felvilágosult "jámbor tudós" egyszerre egészen eltűnik a szemünk elől. Tekintettel arra a körülményre, hogy rosszakaróinak vádolására az ujitás gyanujába erősen belekeveredett, alig hihető, hogy ezek után komoly feladatokat rejtő nagyobb állomáshelyen való pástorkodást bizott volna reá a maradi szellemű Csulai György, az új püspök; jelentéktelen, komoly feladatot nélkülöző helyre pedig - azt hiszen - buzgósága s becsvágya aligha engedte. Ezért tehát nem tartom lehetetlennek, hogy szülőfalujába visszatérve, ismét csak Csulak Jánossá lett. Itt azután a saját, meg elhunyt László nevű öccse örökségén gazdálkodva, élhette le életét, pedig - hát - Apáczai a magyar nemzet barbárságának megcáfolására az "Oratio de studio sapientiae" című beköszöntőjében a kiváló magyar tudósokkal, úgy mint Szegedi Kis Istvánval, Szenczi Molnár Alberttel, Geleji Katona Istvánval, Csulai Györggyel, Medgyesi P. Pállal, Kereszturi Pállal, Tolnai Dali Jánossal Gidófalvi Jánost is egysorba helyezve, emlékezik meg róla.²³⁾

Ámde az sem lehetetlen, hogy ismeretlen betegsége, (netalán a tüdőbaj) lassanként elhatalmasodva, végtére is végzett vele.

23) Zoványi Jenő: Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban. Bp. 1911. 189.